

ISUF BAZAJ

**PASURIMI I ANTROPONIMISË SHQIPE ME EMRA VETJAKË TË
ARDHUR NGA LEKSIKU I PËRGJITHSHËM**

Pjesë përbërëse e onomastikës së çdo gjuhe janë dhe emrat e njerëzve, apo emrat vetjakë (antroponimet) dhe emrat familjarë përkatës të tyre (patronimet). Në këtë punim, ne do të japim një informacion për antroponimet e patronimet me frekuencë më të lartë përdorimi në Shqipëri, material i vjelë nga fjalorë të ndryshëm të gjuhës shqipe, si “Fjalor me emra njerëzish”, Tiranë, 1982, A. Kostallari, M. Domi, P. Daka, S. Mansaku; “Vëzhgim për emrat familjarë të shqiptarëve”, Shkodër, 1998, J. Shpuza; “Emrat vetjakë ilirë”, Tiranë, 1998, Q. Lleshi; “Antropologjia e shqiptarëve”, Tiranë, 1977, grup autorësh etj.

Emri është një element me rëndësi të posaçme në jetën e çdo njeriu, ai është pjesë përbërëse e njeriut, madje ky në shoqëri paraqitet, veçohet dhe identifikohet vetëm me emrin e tij. Emri paraqitet në forma dhe kuptime të ndërlikuara, me domethënie shumë më të gjerë seç ka kuptimin dhe rëndësinë për individin që mban emrin përkatës, madje emri është një element që, në një fare mase, tregon edhe zhvillimin shoqëror e kulturor të një populli, të një ambienti gjeografik. Prandaj mund të themi se emrat, deri diku, luajnë rolin e dokumentit historik, në bazë të të cilëve mund të konstatohen ecuritë shoqërore në periudha të caktuara, ndaj thuhet se “*mosha e emrave të vendeve dhe të njerëzve është aq e vjetër sa edhe vetë gjuha*”¹, sepse edhe emri është një faktor që ndryshon sipas rrethanave shoqërore e kulturore të një vendi. Ai tregon shkallën e zhvillimit të vetëdijes sociale dhe kombëtare, të gjendjes politike, të besëtytnive të ndryshme që shoqërojnë zhvillimin e shoqërisë. Të gjitha këto ndikime kanë lënë mbresa të forta gjatë periudhave të ndryshme, por disa nga këto janë prezente në çdo kohë, madje edhe sot në botën e qytetëruar.

Një vështrim i përgjithshëm mbi zhvillimin e emrave të përveçëm, tregon se tradita dhe e reja ndërveprojnë me njëra-tjetrën. Tradita është zhvilluar gjatë shekujve, është pasuruar me elemente të reja, i ka përvetësuar plotësisht, e më pas i ka shndërruar në traditë. Kur bëhet fjalë për antroponiminë, zemra e kësaj tradite është fondi i emrave të shqipes. Ndryshimet ekonomike-shoqërore e kulturore që ndodhën në vendin tonë gjysmën e dytë të shekullit të kaluar, përmbysën edhe mjaft norma, zakone e koncepte të së kaluarës, duke i

¹ P. Daka, *Emrat e njerëzve në gjuhën tonë*, GjJ, 1, 1981, f. 105.

zëvendësuar me të reja, të cilat gjetën pasqyrim edhe në antroponime, emrat e njerëzve, si një kërkesë e zhvillimit të ri shoqëror.

Ashtu sikurse fenomene të ndryshme të jetës shoqërore janë tregues të zhvillimit të saj, edhe emrat e njerëzve kanë qenë dhe janë tregues të zhvillimit të shoqërisë, të kulturës dhe të mendimit njerëzor nga një epokë në epokën tjetër historike. Emri i njeriut, fillimisht është një akt dëshire e prindërve, së bashku me përkatësinë në një kulturë, në një fe ose në një vizion për botën.

Emërtimi vetë e ka gjithnjë një aspekt magjik, madje përtej ritualeve të lashta të pagëzimit. Për këtë na bind vetë historia e emrit shqip, në të cilën gjen të pasqyruar historinë e shqiptarit vetë. Për këtë arsye, që nga Rilindja Kombëtare e këtij, konfirmimi i shqiptarisë si fe kombëtare (feja e shqiptarit/ është shqiptaria- thoshte Pashko Vasa), përkoi me gjallërimin dhe përhapjen e një sistemi të ri emrash shqip, të cilët do t'ia ndërronin pamjen antroponimisë shqiptare në shtetin shqiptar. Ajo që ndodhi me emrat e përveçëm të shqiptarëve gjatë shekullit të 20-të, mund të merret si shembull i një ringjalljeje relativisht të suksesshme, edhe pse vënia e emrit fëmijës është akt social më tepër se institucional. Këtu është fjala për dukurinë e ringjalljes dhe të përhapjes, deri diku edhe institucionalisht, të emrave ilirë të gjetur nga historianët, filologët dhe arkeologët, në tekste të lashta ose mbishkrime varresh, emra që do të konfirmonin formulën rilindase se “feja e shqiptarit është shqiptaria”.

Tradicionalisht edhe shqiptarët u kanë vënë fëmijëve emra që kanë të bëjnë me besimin dhe botëkuptimin fetar, që te të krishterët lidhej dhe lidhet edhe sot, me aktin e pagëzimit, por gjithnjë janë përdorur emra të ashtuquajtur “apelativë” (të përgjithshëm) që janë edhe fjalë të leksikut të përgjithshëm të gjuhës, si: Drita, Shega, Lule, Rrapi, Bajame, Flamur, Bora, Sheqere, Rudina, Voglushe, Manushaqe, Trëndafille, Zambak, Vjollca etj.

Edhe emrat e njerëzve i nënshtrohen ligjit të zhvillimit, ata lindin, ndryshohen, zhvillohen dhe zhduken në këtë apo atë etapë të caktuar të zhvillimit të gjuhës dhe shoqërisë. Ndaj njohja dhe studimi i antroponimisë, i prejardhjes dhe historisë së saj, janë të lidhura ngushtë me historinë e gjuhës dhe të kulturës materiale e shpirtërore të popullit.

Në punën tonë kërkimore ne kemi vjelë një numër të madh emrash vetjakë, gjithsej 1015, të përdorur nga populli ynë për emërtimin e pasardhësve të tij. Këtu janë zgjedhur emra që kanë një frekuencë më të lartë përdorimi. Për gjithë këtë pasuri antroponimike, pa dhënë shpjegime të hollësishme për prejardhjen e tyre, do të mundohemi të bëjmë një ndarje nga pikëpamja etnografike, megjithëse edhe kjo nuk është e dhënë një herë e përgjithmonë, sepse gjithmonë ekziston mundësia që një ndarjeje të tillë t'i shtohet edhe diçka e re në bazë të të dhënave të reja.

Nga materiali i vjelë, modest në numër në raport me gjithë këtë fjalës, por përfaqësues në shumëllojshmëri, para së gjithash, sipas studimeve të bëra deri më sot, emrat vetjakë, mund të ndahen në dy kategori ose grupe të mëdha:

1- Emra vetjakë me burim vendës (432 emra nga materiali i vjelë).

2- Emra vetjakë me burim të huaj, kryesisht emra me burim fetar (myslimanë, ortodoksë, katolikë) (583 emra nga materiali i vjelë).

Për arsye historike, tashmë të ditura, sasia më e madhe e emrave vetjakë të shqiptarëve (nga materiali i vjelë 583) i përket grupit të dytë, d.m.th. kanë mbizotëruar emrat me prejardhje të huaj: greke, romakë, orientale (arabo-turke), hebraikë, italianë, francez, gjermanë, spanjollë, rusë e tani së fundi anglo-amerikanë.

Gjithë kjo mori emrash kanë pasur denduri e shtrirje të pabarabartë nëpër krahinat shqiptare, po edhe u përkasin periudhave a epokave të ndryshme historike dhe pasqyrojnë fatet dhe hapat e bashkësisë shoqërore shqiptare në shekuj. Tani, këtë fjalës onomastik, do ta ndajmë sipas grupimeve të mësipërme.

Emrat vetjakë me burim vendës

Kjo kategori emrash është e kompozuar me shumë elementë të sferave të ndryshme. Por kryesorja është se emrat me burim vendës kanë një domethënie, kanë një kuptim qoftë nga aspekti gjuhësor, qoftë nga ai historik, gjeografik apo shoqëror në kuptimin më të gjerë. Kjo për arsye se këta emra jo vetëm se kanë, zakonisht, një kuptim në gjuhën amtare, ose në shoqëri përgjithësisht, por edhe për arsye se ata janë të vendit, të ambientit ose të rrethit tonë gjeografik, etnik e shoqëror, gjë që nuk ndodh me emrat e përveçëm me burim të huaj.

Te emrat me burim vendës do të japim më poshtë një listë të tyre, por dhe këtu do të bëjmë më parë një ndarje në këto nëngrupe:

1. Emra vetjakë të shtresës ilire, të cilët përbëjnë fondin më të lashtë antroponimik vendës, megjithëse shumica e tyre nuk mund të shpjegohen me mjetet gjuhësore të shqipes së sotme. (68 emra nga materiali i vjelë).

2. Emra vetjakë të burimit shqip, që shpjegohen me anë të njësive të ndryshme të leksikut të sotëm të shqipes, me emra të përgjithshëm ose kategori të tjera leksiko-gramatikore, togje a grupe fjalësh të sferave të ndryshme të leksikut konkret e abstrakt. (190 emra nga materiali i vjelë).

3. Emra vetjakë të burimit shqip, por që janë cunuar prej kohësh dhe që nuk u dihet prototipi, ose emrat e sajuar artificialisht me kombinime inicialesh a shpikje të rastit etj. (174 emra nga materiali i vjelë).

Kjo kategori emrash është e kompozuar me shumë elementë të sferave të ndryshme.

Emrat vetjakë të shtresës ilire. Ashtu si gjithë popujt e tjerë të lashtë, edhe të parët tanë, ilirët, kanë pasur fondin e tyre të emrave vetjakë të burimit vendës. Por përmbysjet dhe shndërrimet e mëdha të së kaluarës, mungesa e

burimeve shkrimore ilire, bëri që të humbisnin shumica e emrave vetjakë të atyre kohëve, ashtu siç humbën në errësirën e shekujve shumë elemente dhe vlera të kulturës materiale e shpirtërore të stërgjyshërve tanë.

Futja e emrave ilirë mund të ishte edhe si pjesë e një prirjeje të përgjithshme të Rilindjes Kombëtare për t'u freskuar shqiptarëve kujtesën historike, të topitur prej shekujsh si rezultat i rrethanave të disfavorshme. Kështu, ndër shtresat e mesme qytetare dhe më tej, nisën të përdorshin emra që u përkisnin burrave e grave të shquara të kombit në të shkuarën, duke filluar që me Lekën e Madh, e pastaj me radhë Pirron, Gjergj Kastriotin, Donikën, Gjinin, Vojsavën, Komnenin, Gjonin, Aranitin, Mamicën etj.

Megjithatë, adoptimi në kohët moderne i emrave ilirë si: Taulant, Agron, Teuta, Genci, Enkelejda, Bardhyl nuk kanë të bëjnë me ruajtjen, apo për të treguar lashtësinë e shqiptarëve, por më tepër ata gjetën një mënyrë për të shprehur nëpërmjet tyre vendosmërinë për të treguar se i përkasin kombit shqiptar modern. Për ta kuptuar më mirë këtë dukuri, shohim se shqiptarët e sotëm e kanë gjithnjë e më të vështirë të identifikohen me emra fisesh ilire të dy-tre mijë vjetëve më parë, si Taulant, Ardian, Enkelejd etj. Ndërsa ndryshe qëndron puna me emra personazhesh historikë të mirëfillta, si: Donika, Gjergj, Aranit, Skënder, Pirro, Lekë, të cilët kanë treguesit historikë përkatës.

Emra vetjakë të burimit shqip. Që nga Rilindja, por veçanërisht pas çlirimit të vendit, numri i fjalëve apo njësive të gjalla të leksikut të sferave të ndryshme të shqipes, që ka kaluar e po kalon në lëmin e emrave të njërëzve, ka ardhur gjithnjë duke u rritur. Kjo prirje e pasurimit dhe përhapjes në shkallë të gjerë të emrave vetjakë të burimit shqip që janë vënë, sidomos në gjysmën e dytë të shekullit XX, për fat të keq, nuk kanë të njëjtën prirje këtë fillim shekulli, pasi vihet re dëshira e njerëzve për të pasur edhe emrat e fëmijëve të tyre në pajtim me frymën e kohës dhe me zhvillimin e shoqërisë dhe të kulturës sonë.

Është e qartë se emrat vetjakë me burim shqip, që janë sot në qarkullim, janë të periudhave të ndryshme dhe të burimeve të ndryshme. Disa emra janë më të vjetër e disa janë më të rinj, disa të burimit popullor të nxjerrë kryesisht nga leksiku i sferës së florës, faunës e më pak nga leksiku abstrakt, si: Lule, Ujk, Zogë, Shegë, Dashi, Shpend, Miri, Mira etj., ndërsa të tjerë emra janë të burimit kulturor, si: Çlirim, Lufta, Blerta, Bora, Lirak, Ermal, Dritan, Mirjeta, Rezar, Gazmir, Lindita, Saimir etj.

Nga analiza e materialit të vjelë në fjalorë me emra njerëzish del se emrat vetjakë të burimit shqip vijnë nga këto sfera apo njësi leksiko-gramatikore, si: nga flora, nga fauna, nga emrat konkretë e abstraktë të thjeshtë, nga emra të prejardhur e të përbërë, nga emra gjeografikë (toponimikë), etnonimikë, terminologjikë, nga emërzimi i mbiemrave, i foljeve dhe ndajfoljeve etj., si më aktivët në formimin dhe pasurimin e mëtejshëm të antroponimisë shqipe. Më poshtë po paraqesim të ndarë në grupe emrat vetjakë të burimit shqip.

1. Emrat gjeografikë janë numerikisht më shumë. Përveç domethënies gjeografike, kuptimore dhe estetike, në shumë raste kanë dhe kuptim etnografik, sidomos ata që nuk janë të përcaktuar si emrat: Mal, Bjeshkë, Fushë, etj., nëpërmjet të cilëve është shprehur dëshira e prindërve, siç ka qenë e është zakon të shqiptarët, që fëmija i tyre të jetë i shëndoshë, i fortë, i gjerë si malet, bjeshkët, fushat plot me lule. Mirëpo, këtë domethënie mund ta kenë dhe emrat konkretë nga kjo sferë siç janë Adriatik, Drin, Shkëlzen, Korab, Tomor, Sazan, Gramoz, Çajup, Kelmend, Shkëlzen, Kastrat, Valbonë, Vjos etj. Emrat vetjakë nga sfera gjeografike kanë domethënie të shumta. Para së gjithash ata kanë anën e tyre estetike, shpeshherë edhe patriotike (Vlorë, Dukagjin), por mund të tregojnë dhe vendin ku ka lindur fëmija. Emra të tillë ne sot i dëgjojmë në media dhe i gjejmë të përdorur më shumë, sidomos në Kosovë, për vetë rrethanat historike e të nxitur nga ndjenja patriotike.

2. Në emrat e shumtë me burim shqiptar shohim se **bota bimore** ka dhënë mundësi të mëdha për pasurimin e antroponimisë shqiptare me emra lulesh, bimësh, drurësh, shkurresh etj. si: Lule, Luljeta, Lulash, Vjollca, Manushaqe, Trëndafille, Burbuqe, Gonxhe, Mimoza, Shegë, Selvi, Bajame, Fidan, Borzilok, Karafille, Mollë, Nerënxë, Trendelinë, Zambak etj. Emrat nga kjo sferë gati kanë një funksion të vetëm, anën estetike, pra bukurinë e emrit.

3. Emrat nga fauna janë me përdorim të gjerë. Ata vijnë nga emra kafshësh, shpendësh, insektesh etj. Edhe këta emra kanë para së gjithash funksion estetik, si Flutur, Thëllëzë, Dallëndyshe, Drenushë, Gjeraqinë, Bilbil, Pëllumb, Zogë, Shqiponja, Shpend, Petrit, Laureshë, Ujk, Ujkan, Skifter, Sokol, Dash, Luan, etj. Antroponimet nga bota shtazore janë të vjetra dhe trashëgohen edhe sot, megjithëse jo me frekuencë shumë të lartë si më parë.

4. Emra vetjakë **nga emra konkretë** të sferave të ndryshme, si emra sendesh, mjeshtërish, apo dhe etnonimikë etj. p.sh.: Bora, Çelik, Çun, Dritë, Granit, Flamur, Guri, Sheqere, Hënë, Dhurata, Stoli, Shkëndi, Rudina, Zonjë, Kalem, Matjan, Lumjane, etj.

5. Emra vetjakë **nga emra abstraktë të parmë**, si: Dëshira, Jeta, Merita, Shpresa, Vullnet, Virtyte, Vlora, etj.

6. Emra **nga sfera e terminologjisë** dhe emërtimeve të ndryshme, si dhe nga emra kalendarikë si: Ideal, Asamble, Kongres, Shkenca, Vigjilent, Vigjilencë, Nëntor, Pranverë, Prendë, Vera etj. Emrat terminologjikë nga fusha e shkencës, teknikës, politikës, mendojmë se, për vetë karakterin e tyre specifik të ngushtë profesional e terminologjik, nuk janë të përshtatshëm për t'u përdorur si emra vetjakë. Kjo vërejtje vlen edhe për disa emra të tjerë, ndonëse mjaft të rrallë, që janë zgjedhur e pranuar pa kriter dhe pa u thelluar për rëndësinë që ka për njeriun emri që mban, si: Modë, Prodhim, Sqarim, Vogëlushe, Vashë etj., pasi emra të tillë për moshën e rritur do të bëheshin qesharakë. Pranë gjendjeve civile në Republikën e Shqipërisë është dërguar një listë me 64 emra që nuk lejohen t'u vihen fëmijëve.

7. Emra vetjakë **nga emra të prejardhur, të përbërë e të përngjitur**, si: Afrim, Adhurim, Agim/e, Bashkim, Bukuri, Çlirim, Dashuri, Dëfrim/e, Durim, Festim/e, Fitim/e, Fitore, Gëzim/e, Kujtim/e, Lavdi/e, Lavdërim/e, Luftim/e, Lulëzim/e, Nderim/e, Pajtim/e, Shkëlqim/e, Përparim/e, Shpëtim/e, Dashamir, Fatbardh/a, Fatlum/e, Fatmir/e, Kushtrim/e, etj.

8. Emra vetjakë **nga mbiemra e folje të substantivuar**, si: Artë, Blerta, Bardha, Besnik/e, Bukurosh/e, Fisnik/e, Gazmor/e, Guximtar, Krenar/e, Kreshnik/e, Luftëtar/e, Miri, Mira, Paqësor, Edlira, Emira, Ilir, Ildir, Linda, Veron, Veton, etj.

Përsa u përket llojeve të emrave mund të vazhdojë rreshtimi i tyre gati pa kufi. Por edhe me kaq mund të kemi një pasqyrë të qartë mbi antroponiminë tonë dhe mbi begatinë e gjuhës sonë edhe në këtë fushë, si edhe mbi mundësitë e mëdha që ka ajo, për të krijuar një fond të ri shumë të pasur të emrave vetjakë, shumë të përshtatshëm dhe të arsyeshëm nga ana kuptimore dhe shumë të bukur nga pikëpamja estetike. Ajo që ne na intereson më shumë në këtë rast, është ana etnografike e antroponimisë sonë.

Në bazën e shumicës së emrave vetjakë të burimit shqip qëndron motivi i dëshirës, ku me anë të emrit të zgjedhur shprehet dëshira e prindit që fëmija dhe jeta e saj të jetë e gëzuar, e lumtur, e lirë, e begatë, e ndritur, e shëndetshme, e pastër, e gjatë etj. Në këtë motiv gërshetohet edhe figura e krahasimit. I porsalinduri, sipas emrit që zgjidhet për të, simbolikisht krahasohet me të bukurën, me të fortën, me të bardhën, me të mirën, me krenaren etj. Kështu p.sh. disa emra si Lule, Trëndafil, Mimoza, Vjollca, Flutur, Pranverë etj. kanë për motiv bazë figurën e së bukurës; të tjerë emra si Bora, Pëllumb, Drita etj. krahasohen me diçka të bardhë; emrat Guri, Çelik, Granit, Luan, Shqiponjë etj. krahasohen me diçka të fortë.

Mjaft emra të tjerë simbolizojnë veti e karakteristika të ndryshme të popullit tonë, si: forca, trimëria, bujaria, besnikëria, guximi, urtësia etj. që shprehen me anë të emrave vetjakë si: Besë, Besnik, Kreshnik, Luftëtar, Fatos, Guxim, Liri, Fitore, etj. Brezi i sotëm i prindërve, veç arsyes të dhënë në pikën e dytë më sipër, sidomos në qendrat e mëdha urbane, nuk u vendos më fëmijëve emra shqip të spikatur apo të shpjgueshëm nga shqipja, por në emër të globalizmit, u vendos emra të huaj. Meqë në vënien e emrit ka një element magjik, atëherë mund të themi se ky brez prindëresh u uron fëmijëve një të ardhme më të mirë nga e vetja.

Nuk mund të mohohet se estetika luan një rol të dorës së parë në zgjedhjen private të emrit, së paku për shqiptarin e sotëm, i cili nuk e përjeton më forcën evokuese (të atdhetarisë) që ndoshta i bashkëlidhej dikur. Fjalët, si njësi leksiko-gramatikore të gjuhës, kur kthehen në emra të përveçëm, si rregull e humbasin kuptimin leksikor, nuk shprehin më nocione, por shërbejnë duke ruajtur funksionin nominativ, si fjalë për të emërtuar njerëzit. Ky ndryshim në përmbajtje nuk do të thotë se semantika e fjalës së përgjithshme,

d.m.th. kuptimi leksikor i një fjale që zgjidhet për t'u përdorur si emër vetjak, nuk luan më asnjë rol, përkundrazi semantika e fjalës lot një rol aktiv në përdorimin e saj edhe si emër vetjak. Nga kuptimi leksikor që ka fjala, varet, në fund të fundit, edhe qëndrimi ynë për të pranuar ose jo, këtë ose atë fjalë të zgjedhur si emër vetjak për të emërtuar fëmijën. Kjo do të thotë se jo çdo njësi leksiko-gramatikore e gjuhës mund të zgjidhet e të përdoret si emër vetjak. Ndoshta këtu duhet parë shkaku pse fondi i emrave vetjakë është shumë më i kufizuar se fondi leksikor i gjuhës sonë

BIBLIOGRAFI

- A. Kostallari, M. Domi, P. Daka, S. Mansaku, *Fjalor me emra njerëzish*, Tiranë, 1982.
Grup autorësh, *Antropologjia e shqiptarëve*, Tiranë, 1977.
J. Shpuza, *Vëzhgim për emrat familjarë të shqiptarëve*, Shkodër, 1998.
P. Daka, *Emrat e njerëzve në gjuhën tonë*, GjJ, 1, 1981.
Q. Lleshi, *Emrat vetjakë ilirë*, Tiranë, 1998.

